

Agičić je sredio pisma i napisao regeste pisama čime je nadopunio već opsežan opus objavljene Radićeve korespondencije (291.-330.).

Posebno poglavlje autor je posvetio utjecaju poznatog učenjaka i kako se to obično ističe "tvorca čehoslovačke države" Masaryka pod čijim se utjecajem formirao utjecajni naraštaj mladih Hrvata, tzv. naprednjaka, za koji se smatra da je bio ishodište hrvatskoga modernizma i poticatelj promjene tradicionalnih obilježja hrvatske političke scene. U tom je djelu knjige Agičić objektivno iznio usporedni prikaz. Pokazao je kakvo su stajalište imale relevantnije hrvatske stranke prema tom svjetski poznatom profesoru, posebno u kontekstu Veleizdajničkog procesa, ne ustručavajući se pritom upozoriti i na nepovoljna gledišta prema Masaryku kad je riječ o zastupanju nacionalnih i državnopravnih interesa Hrvata. I sâm autor je zapisao pozivajući se na određene činjenice da je Masarykov "angažman u procesu [Veleizdajničkom] imao negativne posljedice za hrvatski narod" (236.). Slučaj Masaryka primjer je kako su eminentna imena europske inteligencije bila slabo i površno upućena u hrvatska pitanja što je rezultiralo jednostranim odlukama.

Autor je napisao zanimljivu knjigu koja upotpunjuje sliku o suradnji dvaju naroda. U njoj je ponudio ujednačeni prikaz, što je urodilo korisnim historiografskim rezultatom. Tražeći uzroke i posljedice događaja dobio je uvid u bliske odnose između Hrvata i Čeha uoči raspada njihove zajedničke države. U zaključku je kritički napisao da su postojala pogrešna mišljenja koja su dugo vremena bila standardni pogledi pri čemu se osobito osvrnuo na gledište o narodnom jedinstvu Hrvata i Srba. Ova Agičićeva studija podastire obilje novih podataka koja zaslužuju pozornost onog dijela javnosti kojega zanimaju hrvatsko-češki odnosi, ali i dio dinamične povijesti Srednje Europe.

Stjepan Matković

Andrzej PACZKOWSKI, *Pola stoljeća Poljske: 1939-1989.* Profil, Srednja Europa, Zagreb 2001., 511 str.

U ovom iscrpnom djelu autor nas upoznaje s modernom povijesti poljskog naroda u razdoblju od 1. rujna 1939. do 4. lipnja 1989. Oba događaja nisu bila samo dio vlastitoga izoliranog zatvorenog povijesnog trenutka. Prvi je datum poprimio široke razmjere i postao je sastavnini dijelom gotovo svih svjetskih kronologija koje ga navode kao početak najveće sramote u povijesti čovječanstva uopće. Drugi datum gledan izvan konteksta možemo pripisati onome što zovemo nacionalna povijest, iako parlamentarne izbore "malih" naroda često tretiramo na način na koji to zasigurno ne možemo i ne smijemo s događajima koji su se dogodili u 1989. godini. Na prostoru onog dijela Europe koji su činile komunističke države došlo je do domino efekta. Nestao je sustav koji se gotovo pola stoljeća preko svojih ekspanenata pokušavao nametnuti kao najznačajnija društvena vrijednost. Njegovi začetnici vođeni nadnacionalnom unifikacijskom idejom previdjeli su popriličnu ulogu nacionalno baštinenih specifičnosti koje niti izbliza nisu mogle biti zanemarene od velikog broja stanovnika, unatoč intenzivnoj promidžbi koja je imala odgojni karakter temeljen na modifikaciji "narodnih vrijednosti". Dodamo li tomu veliki trud uložen u neuspjele gospo-

darske pothvate koji su razbijali sve iluzije u vjeru za boljim sutra, koje je trebalo omogućiti "najbolje" društveno uređenje postaje nam jasnije zašto je politički zemljovid od Baltika do Jadrana nakon nešto više od četrdeset godina svoga postojanja stubokom promijenio boje. Kraj osamdesetih bio je kraj jedne epohe u kojoj smo, kako je to primijetio Adam Michink, izgubili "đavola komunizma" ali ga sada pronalazimo jedni u drugima. Ova posljednja opaska bit će analiza nekih budućih radova i knjiga.

Što Andrzej Paczkowski u pola stoljeća "najnovije" povijesti Poljske pruža hrvatskom čitatelju? Čini nam se kako u osnovi ne bi smjelo biti prevelike razlike u recepciji između dviju čitalačkih publika, poljske kojoj je namijenjena i hrvatske koja posjeduje osnovna znanja o događajima u posljednjih pedeset godina. Olakšavajuća činjenica u razumijevanju leži u načinu pripovijedanja autora i njegovu lišavanju klasične zanatske forme, odnosno izostavljanju onoga što nazivamo znanstveni aparat, a što je najčešće odbijajući čimbenik prosječnom čitatelju. Takav način izlaganja ne umanjuje vrijednost djela jer nas autor vrlo iscrpno upoznae s golemim brojem recentnih radova i djela opisanog razdoblja. Sam karakter djela, koje sadrži priručničke i monografske elemente u esejističkoj formi možemo definirati kao iscrpnu sintezu namijenjenu najširem čitalačkom krugu u dijapazonu od interesenata povijesnog štiva do profesionalnih povjesničara. Autor je podijelio knjigu na osam poglavlja. U prvom poglavlju "Okupacija i borba" (13.-85.) opisani su problemi s kojima se susrelo poljsko političko vodstvo nakon njemačke i sovjetske agresije kao i njihovi mukotrpnji pokušaji za spašavanjem državnosti. Poraz Poljaka ipak nije u konačnici doveo do potpune negacije državnih institucija i ustavnog legitimiteta jer su se oba napadača dogovorila još 23. kolovoza 1939. (Pakt Ribbentrop-Molotov) kako će djelovati u vezi s eventualnim održanjem posebne poljske države. Potlačenost se osjećala jednako bolno s obje strane granice, i istočne i zapadne. Uključenjem istočnih dijelova Poljske u sastav SSSR-a počela je i nesmiljena sovjetizacija društva na svim razinama. Ono što je posebice zanimljivo u tom kontekstu, taj proces sovjetizacije nije bio temeljen na rusifikaciji, već u znatnoj mjeri na bjelorusizaciji i ukrajinizaciji. U početku vojnog djelovanja časnici Crvene armije pozivali su na obračun s bjelopoljacima i "poljskom gospodom" što je spadalo u stari revolucionarni repertoar klasne borbe, no to je bilo usko povezano sa svim Poljacima jer je propaganda poistovjećivala sve Poljake s klasnim neprijateljima i pozivala se na oslobođenje "potlačene braće" Ukrajinaca i Bjelorusa. Koliko je daleko sezala psihološka represija najbolje svjedoči pretvaranje katoličkih i pravoslavnih crkava i sinagoga u skladišta u kojima su sovjetske vlasti organizirale muzeje ateizma. S druge, zapadne strane planovi Nijemaca bili su slojevitiji i dugoročniji, a išli su za što bržom germanizacijom zemalja koje su uključene u sastav Trećeg Reicha. Već tijekom prvih tjedana napada i prodora Nijemaca ubijeno je ili na smrt pretučeno oko 16 tisuća ljudi. Seljacima je oduzimana imovina, a mnogi od njih ostavljani su kod kuće kao radnici njemačkih naseljenika koji su dolazili iz skupina njemačke manjine u Latviji, Estoniji i Erdelju. Represija je između ostalog zahvatila i duhovni život. Poljacima je ograničeno ispovijedanje vjere na materinskom jeziku što potvrđuje podatak kako je u području Warte od preko osam stotina crkava ostavljeno samo trideset poljskih i petnaest njemačkih. Silovitost potlačivanja nije umrtvila pokušaje stvaranja obrambenih ilegalnih snaga. Odmah nakon okupacije i podjele zemlje osnovano je preko stotinu ilegalnih skupina i organizacija kojima su se priključile vodeće grupe go-

tovo svih političkih stranaka (Nacionalna stranka, Poljska socijalistička partija, Demokratska stranka, Stranka rada...). Početkom prosinca 1940. uspostavljene su, kako ih Paczkowski naziva, podzemne državne strukture. Sastojale su se od tri međusobno povezana stupa: vojne komponente (Savez oružane borbe), administrativne komponente (Delegat) i političke komponente (Politički odbor sporazumijevanja). Na žalost poljskog naroda, svi oblici otpora u konačnici su imali vrlo malo utjecaja na kreiranje vlastitoga političkog puta nakon svršetka rata.

U drugom poglavlju "Dvije Poljske" (97.-118.) autor nas upoznaje s Varšavskim ustankom koji je trebao pružiti potporu saveznicima i stvoriti mostobran za lakše prodiranje savezničkih snaga pri oslobađanju Poljske. Ta varijanta za Staljina nije bila prihvatljiva jer bi morao priznati vlasti Republike Poljske što mu nikako nije bilo u interesu. Šestotjedno mirovanje Crvene armije bila je smrtna osuda ustanika, a najočitije pretenzije Sovjeta na poljski teritorij očitovale su se u zabrani slijetanja savezničkih zrakoplova u sovjetske zračne luke, koje su trebale biti sastavnim dijelom akcije oslobađanja. Nakon takvog slijeda događaja na prostoru od Visle do Buga došlo je do jačanja Poljskog komiteta nacionalnog oslobođenja (PKWN) koji je štićen od Moskve, kako je to razložio Paczkowski, stvorio "komunistički pijemont" za daljnju ekspanziju. U tu svrhu akcije su poduzimane u dva pravca. Prvi je bio destrukcija podzemnih struktura poljskih vlasti i teroriziranja društva, a drugi izgradnja vlastitih institucija i privlačenje onih slojeva društva koji su bili najpodložniji viziji društvene revolucije.

Treće poglavlje "Nova stvarnost" (121.-168.) vodi nas u poslijeratnu Poljsku. Autor stavlja naglasak na teritorijalno sakaćenje države, čija se površina smanjila za 20% kao i na 30-postotnu slabiju naseljenost u odnosu na onu 1939. godine. Cjelokupan je teritorij bio uništen ratnim djelovanjem, pljačkom nje-maćkih okupacijskih snaga i pripadnika sovjetske armije koja je ulazila na područje Trećeg Reicha. Nakon sloma Njemačke Poljska je bila samo formalni subjekt međunarodnih odnosa i sve je više postajala zavisan dio velikog ideološkog imperija, kako to primjećuje Paczkowski. Unatoč takvom neželjenom razvoju događaja na razne načine sve političke grupacije u zemlji pokušale su izboriti što nezavisniji položaj u odnosu na Sovjete. Za sve zemlje koje je oslobodila Crvena armija bilo je karakteristično stvaranje osnova totalitarnoga komunističkog sustava, kao što su izgradnja prevlasti jedne stranke, nepoštivanje demokratskih procedura, izgradnja snažnog aparata prisile i širenje kontrole nad cijelim javnim životom. Većina teritorija Poljske, posebno sela, živjela je u ozračju fizičkog i propagandnog terora, osobito u vrijeme izbora 19. siječnja 1947. na kojima komunisti dolaze na vlast na način koji najbolje ilustrira onovremena popularna izreka: "Jedni su glasovali, a drugi su brojili". Nakon zatvaranja izbornih mjesta Poljska seljačka stranka kao najjača stranka uspjela je prikupiti rezultate s manje od 1300 od ukupno 5.500 izbornih mjesta. Prema njima, za listu Poljske seljačke stranke glasovalo je oko 69% birača, no službeno je objavljeno kako je stranka dobila 10,3%, a komunisti 80,1% glasova. Taj događaj označio je početak stvaranja vazalno-totalitarne države koja je bila u suprotnosti sa željom njezina pučanstva.

Četvrtim poglavljem "Izgradnja temelja..." (169.-231.) prikazan je početak uspostave komunističkog sistema koji je i u Poljskoj imao klasične oblike unifikacije novih vrijednosti pri čemu su korištene prokušane metode sovjetskih drugova. U taj je program ulazilo organiziranje štafeta mladosti u kojima je sudjelovao

valo više tisuća mladih trkača, brojna obvezivanja o izvršenje proizvodnih planova te neizbježna pojava promjene naziva ulica i trgova npr. Trga radničkog jedinstva, Ulice Karla Marxa i sl. U postizbornom razdoblju reforme su zahvatile i ekonomski sektor prilikom čega je izvršena promjena cijelog sustava upravljanja gospodarstvom. Po uzoru na sovjetski Gosplan ustanovljena je Državna komisija za gospodarsko planiranje (PKPG) koja je trebala nadzirati sustav "naredbi i raspodjele". Sve je to pogodovalo rastu goleme birokratske mašinerije, intenziviranju migracija (samo u razdoblju 1951.-1955. iz sela u grad preselilo se približno 2 milijuna ljudi), a sve se više smanjivala produktivnost. U vrijeme kada je hladni rat ograničio utjecaj zapadnih velesila, a unutarnji protivnici, opozicija i ilegala, bili razbijeni ili potpuno uništeni, ništa više nije bilo prepreka dovršenju započetog djela u svim područjima života. Državni aparat počeo se puniti odanim kadrom bez obzira na nisko stručno ili opće znanje potencijalnih kandidata. Koliko je situacija bila štetna, govori podatak da je 1958. godine više od polovice zaposlenih u PURP-u (Poljska ujedinjena radnička partija) imalo iza sebe osnovnu školu nadopunjenu partijskim tečajevima. U dvogodišnjoj Visokoj partijskoj školi osnovanoj 1951. godine tražilo se samo sedam razreda osnovne škole, a u nekoliko sljedećih godina, navodi Paczkowski, završilo ju je svega 400-tinjak osoba.

Veliki problem novom poretku činila je Crkva, osobito kada je na njezino čelo došao četrdeset sedmogodišnji lublinski biskup Stefan Wyszyński, čovjek koji je znao spojiti ustrajnost vjernog sina Crkve i čuvara imponderabilija s fleksibilnošću vještog državnika, kako ga opisuje autor. No, uz sve svoje kvalitete i on je postao žrtvom novog poretka, a njegovim uhićenjem i infiltracijom unutar crkvenih redova komunisti su dokinuli Crkvu kao autonoman subjekt javnog života, te su na taj način postigli jedan od glavnih ciljeva poljskog staljinizma.

Peto poglavlje "Realni socijalizam - vladavina čvrste ruke" (245.-312.) obuhvaća razdoblje od 1956. do 1970. godine. Ovdje Paczkowski najveću pozornost daje unutardržavnim borbama za dolazak na kormilo države komparirajući ih sa svjetskim događajima s osobitim naglaskom na utjecaj SSSR-a. Tom vremenu pečat je dao Władisław Gomułka, novi stari vođa, koji je za vrijeme "Staljinovih progona" bio isključen iz političkog života i optužen za "desničarsko-nacionalističke otklone". Njegovom rehabilitacijom došlo je do ponovnog zanosa poljskog naroda. Na najveće oduševljenje naišle su aspiracije za nezavisnošću od Moskve koje je Gomułka prezentirao, iako u stvarnosti nije bila toliko riječ o potpunoj nezavisnosti koliko o novom određenju međunarodnih odnosa, posebice u atmosferi definitivnog napuštanja staljinističkog modela općeg terora. Unatoč početno obećavajućim promjenama, ponajviše u gospodarstvu, sve su se više pojavljivala "uska grla" i nedostaci u opskrbi što je rezultiralo novim nezadovoljstvom koje je prelazilo okvire privatnih razgovora i neslužbenih sastanaka. U novonastaloj situaciji Gomułka počinje napuštati politiku ograničenih reformi i mijenja kurs u konzervativno - autokratskom pravcu. Pristaše tog pravca postajali su sve brojniji i glasniji, a iza toga se krio povod za sukob koji je došao sa zabranom kazališnog komada *Dušni dan* 1968. godine. Akcija poljskih književnika protiv cenzure bila je homogenizirajući čimbenik koji je uključio gotovo sva područja poljskog društva, posebice studenata, radnika i crkvenih struktura u otpor vlasti. Studentski pokret zasigurno je prešao očekivanja svojih organizatora koji se pozivao na nacionalnu tradiciju i slobodu riječi u sklopu Ustava. Studentski štrajkovi i manifestacije rasprostranili su se po čitavoj Polj-

skoj. Njihovo gušenje po Paczkowskom bila je najava onoga što se dogodilo nekoliko mjeseci kasnije u Čehoslovačkoj. Upravo čehoslovački događaji olakšali su Gomułki "čišćenje" vlastitog dvorišta, ali samo na kratko. Dvije godine nakon toga zbog sve lošije gospodarske situacije Politbiro PURP-a posegnuo je za najnepopularnijom odlukom- povišenjem većine cijena prehrambenih proizvoda. "Nezadovoljstvo je bila opća pojava ali je eksplozija nastupila samo na jednom mjestu." (308.). Bilo je to gdanjsko brodogradilište "V. I. Lenjin". Brzina širenja štrajka prestrašila je vlast. Protjerivanja, pritvaranja i batinanja štrajkaša bila su jedina sredstva kojima se htjelo smiriti situaciju, no ona nisu donijela uspjeh. U svrhu smirenja stanja Gomułka je donio odluku o uporabi vatrenog oružja. Bio je to klasični potez "dobrog djelatnika" totalitarnog sustava gdje je svaki protest bio tretiran kao kontrarevolucionaran. Nedugo nakon izbijanja štrajka došlo je do masakra radnika u Gdyni: "Radnici jutarnje smjene došli su pred blokirano brodogradilište, a vojska je pucala na njih." (310.) U nepunih tjedan dana, nakon 14 godina i 2 mjeseca vladavine, ovi su događaji "kupili" kartu za mirovinu Władisławu Gomułki.

"Realni socijalizam: la belle epoque (313.-361.) naslov je šestog poglavlja koje prati razdoblje od 1970. do 1980. godine. Taj je period obilježio Gomułkin nasljednik Edward Gierek. Došavši na vlast, počeo je provoditi ograničenu liberalizaciju i politiku modernizacije utemeljene na stranim kreditima. "Prema službenim podacima, nacionalni dohodak povećao se u razdoblju od 1971. do 1975. za gotovo 60%, industrijska proizvodnja za 64%, a poljoprivredna za 19%, dok su plaće porasle za 41%." (319). Svi obećavajući statistički podaci bili su na žalost kratkog daha. Već 1976. godine, navodi Paczkowski, počeo je osjetni gospodarski pad koji se očitovao u nedostatku energije, poljoprivredne površine ostale su neobrađene, a vlast je počela fazu rastrošne neplanske industrijalizacije. Sve je to dovelo do povišenja cijena koje su pokrenule val novih štrajkova, čija je kulminacija dosegnuta krajem sedamdesetih. Opozicija je, iako podijeljena, bila prisutna u mnogim gradovima, društvenim grupama i u nekoliko velikih industrijskih kompleksa. Tih protesti presječeni su štrajkom u gdanjskom brodogradilištu 14. kolovoza 1980. koji se počeo širiti i u ostale poljske gradove. Ubrzo se javila i Moskva izražavajući svoju zabrinutost nad događajima u Poljskoj. U takvim okolnostima vlast je počela izravne pregovore sa štrajkašima iz Gdanjska na kojima je postigla određeni uspjeh, nakon kojih su provedeni "kozmetički" zahvati unutar redova vladajuće strukture. Na sjednici Centralnog komiteta održanoj odmah nakon svršetka krize Gierek je dao ostavku.

U tom razdoblju pojavila su se dva velika lidera koja će obilježiti sljedeće godine, vođa gdanjskog Slobodnog radničkog sindikata Lech Walesa (dobitnik Nobelove nagrade za mir 1983.) i krakovski metropolit kardinal Karol Wojtyła koji je 16. listopada 1978. postao poglavlar Katoličke crkve. Iznenađenje je bilo sveopće, o više što je to bio prvi netalijanski biskup izabran za papu nakon 455 godina.

U sedmom poglavlju "Dugi marš - prolog" (373.-403.) Paczkowski nas upoznaje s tijekom događaja koji su rezultirali omasovljenjem sindikalnih pokreta diljem Poljske, a svoju su kulminaciju doživjeli osnutkom Općenacionalne komisije za sporazumijevanje na čije je čelo izabran Lech Walesa. Rađanje oporbenog bloka u Moskvi je shvaćeno kao opasna anomalija sustava. Alarmantno stanje potaknuto je temeljnim neslaganjem između vladinog i sindikalnog projekta u

pokretu politike, a ne kako se očekivalo ekonomije. Oporba je tražila javnu kontrolu nad reformom i cijelim gospodarskim životom. Na taj je način dala do znanja kako u perspektivi ide za uvođenjem demokratskih pravila i slobodnih parlamentarnih izbora. U atmosferi nepovjerenja samo je bilo pitanje vremena kada će doći do konfrontacije dvaju sukobljenih strana. Sve je više dolazilo do masovnih štrajkova, uznemiravajućih za članove PURPA-a koji su krenuli s kritičarima usmjerenim na čišćenje vlastitih redova: "Tko je u Politbirou za izvanredne mjere, treba ostati, a tko je protiv - otići" ili "Situacija je revolucionarna, pa treba djelovati revolucionarnim sredstvima". Upravo ta struja koja je zagovarala oštro sankcioniranje svih krivaca za nastalo stanje, smijenila je s mjesta prvog sekretara CK-a Stanislava Kaniju i postavila Wojciecha Jaruzelskog koji je već obnašao dužnost premijera i ministra obrane. Sjedinjenjem tih triju funkcija od generala, premijera i prvog sekretara očekivala se brzina i jednostavnost u odlučivanju koju je ubrzo i demonstrirao.

U osmom poglavlju "Dugi marš - rat i mir" (407.-462.) autor iznosi niz manje poznatih činjenica koje su rezultirale uvođenjem ratnog stanja 13. prosinca 1981. Kolika je bila snaga same akcije, svjedoči nam broj ljudstva i mehanizacije. "U izravnim akcijama sudjelovalo je oko 70 tisuća vojnika, 30 tisuća djelatnika Ministarstva unutrašnjih poslova, na ulice je izvedeno 1750 tenkova, 1400 oklopnih vozila, 500 bojnih vozila pješadije, 9 tisuća automobila. Isključeni su telefoni, zatvorene benzinske pumpe, uveden policijski sat (od 22.00 do 6.00), za putovanje izvan mjesta boravka trebalo je dobiti dopuštenje vlasti (tzv. propusnice), kolodvori su nadzirani, a kontrolne točke postavljane su na izlazima iz gradova" (409.). Iznimno značajnu ulogu u smirivanju situacije odigrale su propovijedi poljskog primasa Józefa Glempa (na toj je funkciji naslijedio kardinala Wyszyńskog 1981.) koji je s propovjedaonice pozivao na mir i objašnjavao besmislenost borbe Poljaka protiv Poljaka. Najznačajnije objašnjenje, čak u jednu ruku i opravdanje vojnog udara, poglavar poljske Crkve iznio je u propovijedi koju je održao na sam dan udara izjavom: "Ratno je stanje diktirano višim potrebama, i ono je izbor manjeg zla umjesto goreg" (411.). Pacifistički prosvjedi nedugo zatim u potpunosti su ugušeni, ali više zbog uvjerenja batinama, nego primasovim smirenim glasom s oltara.

U to je vrijeme na svjetskoj političkoj pozornici nastajao novi poredak. Najznačajnije promjene koje su se odrazile na prostoru Srednjoistočne Europe označio je dolazak Mihaila Gorbačova na čelo SSSR u ožujku 1985. godine.

Vlastodržcima je uskoro postalo jasno kako su tijekom i uspjeh normalizacije usko vezani sa stanjem u gospodarstvu, koje je trebalo što hitnije reanimirati. Unatoč trudu koji je ulagan u tom smjeru vlasti nisu uspjele pronaći rješenje za takav pothvat, jer umirućem sustavu dani su bili odbrojeni, a sami pripadnici PURP-a govorili su kako su prisiljeni na razgovore s oporbom na koje ih je naterala "prognoza razvoja gospodarske situacije, koja je potvrđivala najgoru varijantu" (454.). U takvim uvjetima vođeni su razgovori između oporbe i vlasti na kojima je donesena odluka o izborima za Sejm i Senat. Ishodom izbora od 4. lipnja 1989. Paczkowski nas dovodi do kraja svojeg djela na kojima je "Walesin tim" od 161 mjesta biranog na slobodnim izborima za Sejm osvojio 160, a na 100 mjesta u Senatu 92 mjesta što je označilo početak novog smjera u razvoju poljskog društva i države.

Korisnim dijelom označili bismo "Osvrt na historiografiju" (463.-473.) gdje nas autor upozorava na čitav niz komplementarnih radova i knjiga, koje se odnose na literaturu o razdoblju Drugog svjetskog rata, poslijeratno razdoblje, društvenu i gospodarsku povijest, povijest kulture, emigraciju i napose političku povijest.

Lakše praćenje knjige omogućuju nam Leksikon imena (478.-498.) u koji su uvršteni najznačajniji akteri opisanih polastoljetnih događaja i Kratka kronologija (499.-501.). Priredila ih je prevoditeljica Magdalena Najbar-Agičić.

Ono što bismo naglasili kao izrazito pozitivno za razumijevanje poljske povijesti, autorov je način izlaganja, koji sve događaje stavlja u kontekst europske i svjetske povijesti i samim time otvara mnoga pitanja kod čitatelja, osobito onoga s drukčijom perspektivom. Dopustimo li si onu poznatu Taylorovsku ležernost u izražavanju, smijemo zaključiti da je Paczkowski uspio napraviti otklon od šabloniziranog prikazivanja nacionalne povijesti, osobito u pogledu njezinih glavnih protagonistina ne "slikajući" ih kao junake, izdajnike, maloumnike ili nitkove, već je "trezvono" objasnio sve njihove postupke s obzirom na vrijeme i prostor. Slojevitost odnosa u posljednjih šezdesetak godina nemoguće je jednoznačno objasniti, zato djela ovakva tipa osim svoga priručničkog edukativnog karaktera između ostalog djeluju na intenziviranje multilateralne suradnje ponajprije između naroda koji su bili dijelom iste ili slične povijesne zbilje. Upravo bi to trebao biti poticaj hrvatskim povjesničarima na intenziviranju istraživanja što je moguće više aspekata života u razdoblju najviše svojatanom, na žalost od najmanje pozvanih i kompetentnih za davanje valjanog suda o povijesti druge polovice dvadesetog stoljeća.

Tomislav Anić

Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *NDH i Italija. Političke veze i diplomatski odnosi*, Naklada Ljevak i Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2001., 470 str.

Knjiga *NDH i Italija - Političke veze i diplomatski odnosi* obrađuje jedno od najburnijih razdoblja moderne hrvatske povijesti koje je obilježeno Drugim svjetskim ratom, a u njegovu sklopu unutrašnjim građanskim ratom čiji su se sudionici našli na suprotnim stranama toga velikoga svjetskog sukoba, opredjeljujući se jedni na stranu sila Osovine, a drugi na stranu antifašističkog bloka.

U uvodnom dijelu knjige autorica čitatelja informira o teškoćama istraživača naše prošlosti, posebno u istraživanju povijesti NDH koja je nastala u ratu i čiji su se nositelji vlasti opredijelili za sile Osovine jer je i sama država nasrala uz njihovu pomoć. Teškoće autorica vidi u dvoznačnosti ocjene NDH u našoj historiografiji do sada. Autorica s pravom smatra da je taj problem višeslojan te da tema o NDH još nije do kraja iscrpljena. Kad je riječ o NDH, ona smatra da je ne možemo isključivo ocjenjivati da je ona bila isključivo fašistička tvorevina jer se ona time lišava, kaže ona, dijela njezine povijesne distance.

Knjiga se sastoji od tri dijela ("Država", "Zaposjednuće" i "Predaja"), a ona se pak dijele na više podcjelina kojima se strukturira cijela knjiga. U dijelu "Dr-